

قضیه شرطی و قیاس استثنایی

قضیه گفتاری است که احتمال صدق و کذب در آن راه دارد.

قضیه یا حملی است یا شرطی

در قضایای حملی چیزی را بدون قید و شرط به چیزی نسبت می دهیم یا سلب می کنیم.

مانند: ایران کشور پهناوری است.

اما در قضایای شرطی، حکم به ثبوت یا سلب نسبتی می کنیم به شرط تحقق نسبتی دیگر

مانند: اگر باران نبارد محصولات کشاورزی از بین خواهد رفت.

در قضایای شرطی به اتصال و انفصال دو نسبت حکم می شود.

قضیه شرطی دو قسم است:

قضیه شرطی منفصل

قضیه شرطی متصل

اگر قضیه شرطی دارای پیوستگی و اتصال باشد، متصل است.

قضیه شرطی متصل

مانند:

اگر او موحد نباشد، مسلمان نیست.

اگر هوا خوب نباشد، آنگاه به تفریح نمی روم.

هرگاه فلز حرارت ببیند، آنگاه منبسط می شود.

اگر امروز جمعه باشد، تعطیل است.

دو جزء قضیه با یکدیگر اتصال و پیوستگی دارد. یا با هم به وقوع می پیوندند یا با هم به وقوع نمی پیوندند.

اجزای قضیه شرطی متصل:

اگر الف ، آنگاه ب

تالی (جزای شرط)

مقدم (شرط)

اگر احمد پرهیزگار باشد ، رستگار است.

تالی

مقدم

ساختار این قضیه به صورت «اگر-آنگاه-» است

ممکن است مقدم و تالی جابجا شود. مانند:

تیم ملی برنده خواهد شد ، اگر مربی خوبی استخدام کرده باشیم.

تالی

مقدم

تمرین‌ها را امشب می‌نویسم ، اگر وقت پیدا کنم.

تالی

مقدم

در قضایای شرطی متصل، لزوماً «مقدم»، جزء اول و «تالی»، جزء دوم نیست. به عبارتی اینگونه نیست که «مقدم»، حتماً در ابتدای قضیه بیاید و تالی در قسمت دوم باشد. بلکه «تالی» به لحاظ معنا دنباله ی «مقدم» است.

گاهی در مکالمات روزمره به جای لفظ «اگر» یا «آنگاه» الفاظ دیگری همچون «هرگاه»، «در این صورت»، «چنانچه»، «در صورتی که»، «به این شرط که» می آید.

اگر خوب ورزش کنی، در این صورت برایت تردمیل خواهیم خرید.

در زبان عادی یا ادات را حذف می کنیم یا به موارد دیگر تبدیل می کنیم.

در صورت تلاش به موفقیت می رسی

یعنی

اگر تلاش کنی موفق خواهی شد.

قضیه شرطی متصل به لحاظ طبیعت اتصال و ارتباطی که میان مقدم و تالی آن برقرار است به لزومیه و اتفاقیه تقسیم می شود.

قضیه شرطی متصل لزومیه:

قضیه ای است که میان دو نسبت، اتصال حقیقی برقرار است. منشأ این اتصال ، پیوندی است که موجب می شود یکی از آنها مستلزم دیگری باشد. بدین صورت که یکی از آن ها علت دیگری ، و یا هر دو معلول یک علت می باشند.

مانند:

اگر آب گرم شود ، منبسط می گردد.

در این مثال، مقدم، علت تالی است.

هنگامی که آب منبسط می شود، گرم شده است.

در اینجا برعکس قضیه قبل ، تالی، علت مقدم است.

هنگامی که آب بجوشد، منبسط می شود.

در این قضیه، مقدم و تالی هر دو معلول یک علت هستند. زیرا جوشیدن و انبساط، هر دو، معلول یک درجه حرارت خاص می باشند.

قضیه شرطی متصل اتفاقیه:

قضیه ای است که میان دو نسبت، اتصال حقیقی برقرار نیست؛ زیرا پیوندی که ملازمه میان آن دو را ایجاب کند، وجود ندارد. اما اتفاقاً حصول تالی مقارن با حصول مقدم بوده است.

مانند:

مثل آنکه به طور اتفاقی چندین بار، احمد پس از شروع درس، وارد کلاس شده باشد که در این صورت گفته می شود:

هرگاه احمد وارد کلاس شود، درس از پیش شروع شده است.

مثال های دیگر:

اگر امروز شنبه باشد، آنگاه درس منطق داریم.

که این تقارن اتفاقی است.

اگر مریم درس بخواند، من هم درس خواهیم خواند.

اگر رضا به خرید برود، من هم خرید خواهیم کرد.

پس لزومی میان آنها وجود ندارد الا اعتباری که گوینده بیان کرده و خودش شرط کرده است.

اکثر قواعد قیاس های استثنایی که در قضایای
شرطی به دست می آیند ، در قضایای اتفایه
چندان نمی توانیم نتیجه گیری کنیم.

قضیه شرطی منفصل

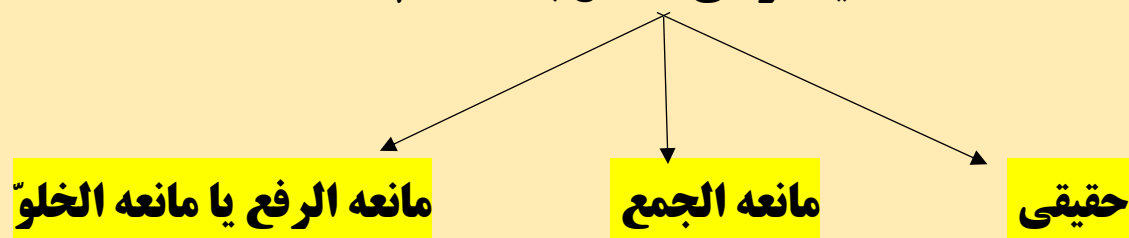
هنگامی که دو جزء و نسبت قضیه با یکدیگر عناد و گسستگی داشته باشند ، به آن شرطی منفصل می گویند.

مانند:

امروز یا دوشنبه است یا سه شنبه

او یا شیرازی است یا اصفهانی

قضیه شرطی منفصل به سه قسم است:

ساختار قضیه شرطی منفصل به صورت «یا_ یا_»

قضیه شرطی منفصل حقیقی

هم درست بودن (صدق) دو طرف قضیه محال است و هم غلط بودن (کذب) دو طرف محال است.

(اجتماع و ارتفاع محال)

مانند:

یا این قضیه صادق است یا کاذب

این قضیه نمی تواند هم صادق باشد هم کاذب، نمی تواند نه صادق باشد نه کاذب

مثالهای دیگر:

یا قضیه شرطی، متصل است یا منفصل

یا عالم متناهی است یا نامتناهی

یا جسم مرکب است یا بسیط

منفصل مانعه الجمع (غیر قابل جمع در صدق):

درست بودن (صدق) دو طرف قضیه محال باشد اما غلط بودن (کذب) دو طرف قضیه محال نباشد
(اجتماع محال، ارتفاع جایز)

مانند:

« لحظه تحویل سال یا در قزوین هستم یا در ساری »

محال است در یک لحظه در هر دو جا باشد اما می تواند در هیچ کدام نباشد.

مثالهای دیگر:

یا آن میوه سیب است یا پرتقال

یا این فلز طلا است یا نقره

یا خودکار معلم قرمز است یا آبی

منفصل مانعه الرفع یا مانعه الخلو (غیر قابل جمع در کذب)

محال است دو طرف کاذب باشند در حالی که اجتماعشان جایز است.

(اجتماع جائز، ارتفاع محال)

مانند:

این جسم یا غیر سفید است یا غیر سیاه

می تواند هم غیر سفید باشد هم غیر سیاه، اما نمی تواند هیچکدام نباشد.

یک شیء یا علت است یا معلول

می تواند هم علت باشد هم معلول ، اما نمی شود نه علت باشد نه معلول.

قضایای منفصل دارای سه حالت زیر هستند:

منفصل حقیقی	الف یا ب (نه هر دو و نه هیچ کدام)
منفصل مانع الجمع	الف یا ب (نه هر دو و شاید هیچ کدام)
منفصل مانع الرفع	الف یا ب (نه هیچ کدام و شاید هر دو)

میان دو جزء قضایای شرطی منفصل و دو قضیه حملی که دارای یکی از روابط تقابل هستند
از نظر صدق و کذب، تناظر برقرار است.

نسبت بین دو جزء قضیه شرطی منفصل حقیقی، **تناقض** است.

نسبت بین دو جزء قضیه شرطی منفصل مانعه الجمع، **تضاد** است.

نسبت بین دو جزء قضیه شرطی منفصل مانعه الخلو، **تداخل تحت تضاد** است.

➤ از مثال الاکلنگ برای رابطه تناقض، از مثال دو نفری که باهم اختلاف و دعوا دارند برای رابطه تضاد و از
مثال دو سرباز برای نگهبانی برای رابطه تداخل تحت تضاد، می توان برای بررسی اعتبار یا عدم اعتبار قیاس
استثنائی متناظر آنها استفاده نمود.

برای تشخیص اقسام قضایای شرطی منفصل از یکدیگر، دو سؤال مطرح می‌شود:

۱- آیا امکان دارد دو جزء قضیه منفصل با هم صادق باشند؟

۲- آیا امکان دارد دو جزء قضیه منفصل با هم کاذب باشند؟

اگر پاسخ به هر دو سؤال، منفی باشد، **قضیه حقیقی** است.

اگر پاسخ به سؤال اول، منفی باشد، **قضیه مانعه الجمع** (غیر قابل جمع در صدق) است

اگر پاسخ سؤال دوم، منفی باشد **قضیه، مانعه الرفع** (غیر قابل جمع در کذب) است.

قضیه شرطی سالبه:

هر قضیه شرطی ممکن است موجه یا سالبه باشد.

اگر از دانش آموزان پرسیده شود، سالبه قضیه زیر چیست؟

اگر باران ببارد هوا لطیف می شود

دانش آموزان پاسخ خواهند داد که:

اگر باران نبارد هوا لطیف می شود

اگر باران ببارد هوا لطیف نمی شود

اگر باران نبارد هوا لطیف نمی شود

که هر سه این ها اشتباه است.

با سالبه کردن مقدم یا سالبه کردن تالی یا هر دو قضیه سالبه نمی شود.

سالبه قضیه در شرطی ها به گونه ای است که

باید کل نسبت نفی شود.

یعنی اگر اتصال و انفصال را رفع کنیم، به قضیه شرطی سالبه دست پیدا خواهیم کرد.

چنین نیست که هر گاه کسی عالم باشد بافضیلت باشد.

صورت قضیه شرطی متصل سالبه به صورت زیر است:

چنین نیست که اگر الف آنگاه ب

مثال برای قضیه شرطی منفصل سالبه:

چنین نیست که مثلث یا قائم الزاویه باشد یا متساوی الساقین

زیرا بین این دو امر (قائم الزاویه بودن و متساوی الساقین بودن) معاندت و منافاتی نیست و اجتماع هر دو ممکن است.

در اینگونه قضایا چون انفصال را نفی کرده ایم، به قضیه شرطی منفصل سالبه دست یافته ایم.

صورت قضیه شرطی منفصل سالبه به صورت زیر است:

چنین نیست که یا الف یا ب

اقسام منفصله:

شرطی منفصل دو تقسیم دارد: ۱- عنادیه ۲- اتفاقیه

عنادیه

آن قضیه شرطی منفصلی است که میان طرفین آن تنافی و ناسازگاری حقیقی برقرار است؛ بدین نحو که ذات نسبت در هر یک از طرفین، با ذات نسبت در طرف دیگر تنافی و ناسازگاری دارد.

مانند : عدد صحیح یا زوج است یا فرد است.

اتفاقیه

آن قضیه شرطی منفصلی است که میان طرفین آن تنافی و ناسازگاری حقیقی ذاتی برقرار نیست؛ بلکه طرفین به طور اتفاقی و تصادفی، در اثر یک امر بیرون از ذات، با یکدیگر جمع نشده، و یکی بدون دیگری تحقق یافته است.

مانند: کسی که در اتاق نشسته، یا محمد است یا باقر است.

یا مانند: این کتاب یا در باب منطق است و یا مال حسن است.

قیاس استثنائی:

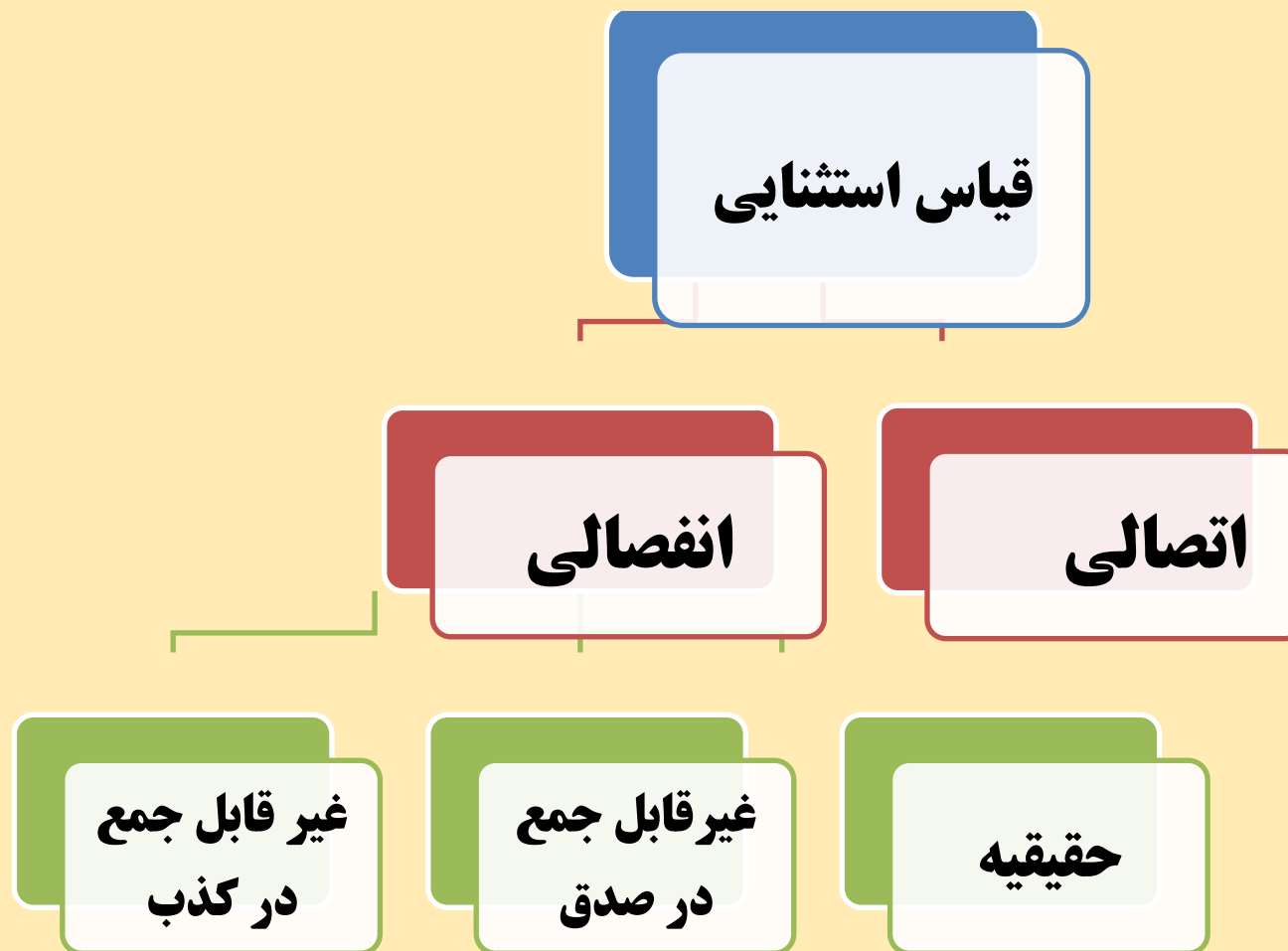
به قیاسی گفته می شود که عین نتیجه یا نقیض نتیجه در یکی از مقدمات استدلال ذکر شده باشد.

مثال: اگر باران ببارد، هوا ابری است.
لیکن هوا ابری نیست.
باران نباریده است.

(قضیه شرطی متصل)
(قضیه حملی)

قیاس استثنایی از دو مقدمه تشکیل می شود که یکی شرطی و دیگری حملی است، نتیجه قضیه حملی است.

وجه تسمیه این نوع قضایا به استثنایی ، لفظ «لیکن» است که از ادات استثناست.

قیاس استثنایی اتصالی

مقدمه اول قیاس استثنایی اتصالی، قضیه شرطی متصل است.

اعتبار یا عدم اعتبار قیاس استثنایی متصل به چگونگی مقدمه دوم آن یعنی به مقدمه حملی آن بستگی دارد که

چهار حالت داشته که فقط دوتای آن معتبر است؛ ۱-وضع مقدم ۲-رفع تالی

مثال: اگر باران بیارد، هوا لطیف می شود (قضیه شرطی متصل)

باران باریده (وضع مقدم) ← (قضیه حملی)

∴ پس هوا لطیف می شود (وضع تالی) ← قضیه حملی (خبری)

در قیاس فوق، حالت «وضع مقدم» معتبر است.

مثال: اگر باران بیارد، هوا لطیف می‌شود (قضیه شرطی متصل)

هوا لطیف نشده (رفع تالی) ← (قضیه حملی)

∴ پس باران نباریده است. (رفع مقدم) ← قضیه حملی (خبری)

در قیاس فوق، حالت «رفع تالی» معتبر است.

مغالطه رفع مقدم

مثال: اگر باران بیارد، هوا لطیف می‌شود

باران نباریده (رفع مقدم)

∴ نامشخص؟

در قیاس فوق، حالت «رفع مقدم» **نا معتبر** است.

مغالطه وضع تالی

مثال: اگر باران بیارد، هوا لطیف می شود

هوا لطیف شده (وضع تالی)

∴ نامشخص؟

در قیاس فوق، حالت «وضع تالی» **نا معتبر** است.

«مغالطه وضع تالی» و «مغالطه رفع مقدم»

نتیجه گرفتن از حالات نامعتبر قیاس استثنائی اتصالی

قیاس استثنایی انفصالی

مقدمه نخست قیاس استثنایی انفصالی می تواند یکی از سه قضیه شرطی منفصل باشد. لذا به سه حالت تقسیم می شود:

قیاس استثنایی انفصالی حقیقی:

مقدمه نخست قیاس استثنایی منفصله حقیقی، قضیه شرطی منفصل حقیقی است که هم صدق و هم کذب دو جزء آن محال است و همچون رابطه تناقض، از صدق یکی به کذب دیگری و از کذب یکی به صدق دیگر جزء می رسیم.

بنابراین با چهار حالت در این قیاس مواجه هستیم که هر چهار حالت آن معتبر است:

اثبات یکی از طرفین ← نفی طرف دیگر ← نفی یکی از طرفین ← اثبات طرف دیگر

انفصالی حقیقی: اثبات یکی از طرفین ← نفی طرف دیگر

مثال:

یا تصور جزئی است یا کلی

لیکن کلی است

پس: جزئی نیست. (معتبر)

یا تصور جزئی است یا کلی

لیکن جزئی است

پس: کلی نیست (معتبر)

انفصالی حقیقی: نفی یکی از طرفین ← اثبات طرف دیگر

مثال:

یا تصور جزئی است یا کلی

لیکن کلی نیست

پس جزئی است. (معتبر)

یا تصور جزئی است یا کلی

لیکن جزئی نیست

پس کلی است. (معتبر)

قیاس انفصالی غیر قابل جمع در صدق (مانعه الجمع):

یکی از مقدمات این قیاس، قضیه شرطی منفصل مانعه الجمع است.

با توجه به شرایط و قواعد شرطی منفصله مانعه الجمع از چهار حالتی که این قیاس می تواند داشته باشد فقط دو حالت اثباتی آن معتبر است.

صدق (اثبات) یکی از طرفین ← کذب (نفی) طرف دیگر

مثال:

یا فردا سه شنبه است یا چهارشنبه

لیکن سه شنبه است

پس: چهارشنبه نیست. (معتبر)

یا فردا سه شنبه است یا چهارشنبه

لیکن چهارشنبه است.

پس سه شنبه نیست. (معتبر)

دو حالت دیگر معتبر نیست: کذب (نفی) یک از طرفین ← نتیجه نامشخص

یا فردا سه شنبه است یا چهارشنبه

لیکن چهارشنبه نیست

نمی توان به نتیجه مشخصی رسید.

یا فردا سه شنبه است یا چهارشنبه

لیکن سه شنبه نیست.

نمی توان به نتیجه مشخصی رسید.

قیاس استثنایی انفصالی غیر قابل جمع در کذب (مانعه‌الرفع)

یکی از مقدمات این قیاس، قضیه شرطی منفصل مانعه‌الرفع است.

با توجه به شرایط شرطی منفصل مانعه‌الرفع تنها دو حالت از چهار حالت تشکیل دهنده این قیاس معتبر می‌باشد یعنی حالات کذبی اجزاء:

نقی و کذب یکی از طرفین ← اثبات و صدق طرف دیگر

مثال:

یا شیء داغ، نور دارد یا گرما

لیکن گرما ندارد

پس: نور دارد (معتبر)

یا شیء داغ، نور دارد یا گرما

لیکن نور ندارد

پس: گرما دارد (معتبر)

دو حالت دیگر نامعتبر است یعنی:

اثبات یکی از طرفین ← نتیجه نامشخص

مثال:

یا شیء داغ، نور دارد یا گرما

یا شیء داغ، نور دارد یا گرما

لیکن گرما دارد

لیکن نور دارد

نمی توان به نتیجه مشخصی رسید.

نمی توان به نتیجه مشخصی رسید.

با تشکر از همراهی شما همکاران گرامی

فاطمه السادات شریف زاده

سرگروه فلسفه و منطق استان مازندران